

IMPULS – 4

EEUWIGHEIDSZONDAG

Wanneer gedenken we?

Aan het einde van het jaar zijn we geneigd om terug te kijken naar wat geweest is. Ook in de kerk doen we dat, door degenen die in het voorbije jaar gestorven zijn te gedenken. In verschillende kerken gebeurt dit echter op verschillende momenten. Ook in de samenleving zien we dat er, meestal in november, gedacht wordt aan dierbare gestorvenen. Goed om eens de geschiedenis in te duiken en verschillende argumenten voor de diverse momenten op een rijtje te zetten.

1 november Allerheiligen

Op 1 november is het Allerheiligen. Al sinds de vierde of vijfde eeuw worden met Allerheiligen alle martelaren van de kerk herdacht. Oorspronkelijk gebeurde dat op 18 mei, maar in 844 verplaatste paus Gregorius IV het hoogfeest naar 1 november, de datum waarop volgens de regel van Benedictus de winterperiode begon.

2 november Allerzielen

In de 10e eeuw riep abt Odilo van Cluny de gelovigen in Bourgondië op om daags na Allerheiligen alle gestorvenen te gedenken, waarbij hij zich baseerde op een oude monastieke traditie uit Spanje. Pas sinds de 14e eeuw wordt Allerzielen algemeen gevierd.

In de tijd van Luther

In de tijd van Luther was het dan ook gebruikelijk om op 1 november Allerheiligen te vieren en op 2 november Allerzielen. Rond die tijd stalde keurvorst Frederik de Wijze zijn omvangrijke collectie van 19.000 relieken uit bij de Slotkerk in Wittenberg. Dat trok veel publiek, want men geloofde dat een wandeling langs deze relieken de tijd in het vagevuur kon bekorten. Niet voor niets koos Luther ervoor zijn 95 stellingen tegen

de aflaten aan de vooravond van Allerheiligen op de deur van diezelfde Slotkerk te publiceren.

De reformatie

De angst voor dood en vagevuur werd overwonnen door de benadrukking van de genade door Luther. Met Allerzielen hoefde men dus niet meer te bidden voor hen die in het vagevuur verbleven. Ook werd er anders tegen heiligen aangekeken. Wie gedoopt is, hoort bij de heiligen. En aan sommige heiligen kunnen we een voorbeeld nemen, maar via hen tot God bidden is niet nodig. Christus is onze enige middelaar. Daarmee kregen Allerheiligen en Allerzielen geen plaats in de protestantse traditie.

In de kerken van de Reformatie bleek toch ook behoefte te bestaan om de doden te gedenken. In sommige Calvinistische kerken gebeurde, of gebeurt dit nog steeds, op Oudejaarsavond. Dat is echter nogal een beladen moment, met een enorm contrast als daarna het jaar nog feestelijk afgesloten wordt. Bovendien heeft de wisseling van kalenderjaar niets te maken met het kerkelijk jaar.

Eeuwigheidszondag - Totensonntag

Koning Friedrich Wilhelm III van Pruisen stelde in 1816 de 'Totensonntag' in op Eeuwigheidszondag, de laatste zondag van het kerkelijk jaar. Hij deed dit om gevallen en in bevrijdingsoorlogen te gedenken, maar door de Landeskirchen in Duitsland werd dit gebruik overgenomen om als protestantse tegenhanger van Allerzielen. Zo is het gedenken van overledenen op Eeuwigheidszondag een Luthers gebruik, dat inmiddels door veel kerken met een Calvinistische achtergrond is overgenomen.

Welk proprium?

In het Duitse Evangelisches Gottesdienstbuch staan voor de laatste zondag van het kerkelijk jaar dan ook twee verschillende orden, namelijk die voor Eeuwigheidszondag, waarop de wederkomst van Christus en de uiteindelijke verlossing van de gehele schepping centraal staan, en die voor Totensonntag, die in het teken staat van een dubbel gedenken: de gestorvenen worden herdacht én het gaat over de hoop op God, die van eeuwigheid tot eeuwigheid alles in handen houdt.

In het Dienstboek van de Protestantse Kerk, en ook in het Luthers Dagboek, is een andere keuze gemaakt. De lezingen die passen bij het gedenken van de overledenen staan vermeld bij 1 november. De lezingen voor de laatste zondag van het kerkelijk jaar op zowel het eenjarige Lutherse rooster als op het oecumenisch leesrooster gaan over de wederkomst van Christus. Maar in het Dagboek staat bij 1 november, Allerheiligen, vermeld dat deze lezingen ook op Eeuwigheidszondag gelezen kunnen worden, wanneer er dan herdacht wordt.

Dat laatste lijkt mij in ieder geval zinvol. Het noemen van de namen van geliefde overledenen kan veel emotie oproepen. Wanneer er dan tamelijk moeilijke en zware lezingen klinken, kan

dit, zeker voor familieleden die niet vaak in de kerk komen, vervreemdend werken. Op de twee zondagen vóór Eeuwigheidszondag gaat het ook al over de Voleinding, dus in die zin is er alle ruimte om de Eeuwigheidszondag als 'dodenzondag' te behouden.

Aan de andere kant is er niets op tegen om rond 1 november de gestorvenen te gedenken. Er zijn geen Bijbelse argumenten om dit op Eeuwigheidszondag te doen en vanuit oecumenisch perspectief én vanuit de aansluiting bij de seculiere samenleving zou het wenselijk kunnen zijn om voor dat moment te kiezen. Willen we alleen overleden gemeenteleden noemen, of is er ook gelegenheid om anderen te gedenken? Willen we misschien zelfs de kerk openstellen voor mensen uit de omgeving, die misschien niet kerkelijk zijn?

Dit zijn niet zozeer liturgische overwegingen, maar eerder gedachten in het kader van gemeentebouw of van diaconale aard. Iedere gemeente kan hierin een eigen afweging maken, maar hopelijk geeft dit artikel daarbij stof tot nadenken.

Ds. Hetty Brederoo

Lutherse kerk Amersfoort

Herdenkingsrituelen

Drie voorbeelden:

Met een witte roos

Bij binnenkomst in de kerk ontvangen de familieleden/nabestaanden van de overledenen die in deze dienst bij namen zullen worden genoemd een witte roos met een kaartje met de naam van de overledene. Nadat de naam van de overledene werd voorgelezen komen de nabestaande naar voren en plaatsen de roos in een vaas die voor het altaar staat. Na elke naam wordt een moment stilte gehouden (mogelijk met zacht orgelspel op de achtergrond). Nadat alle namen genoemd zijn wordt nog één rode roos in de vaas geplaatst voor de gedachtenis van alle dierbaren overledenen die in deze dienst niet bij namen worden genoemd maar die wel door de aanwezigen worden gemist.

Daarbij kan de voorganger zeggen:
Zo veel namen hebben wij gehoord
Zo veel levens herdacht

Maar velen van ons zullen vandaag,
ook aan dierbaren denken
die misschien al langer geleden overleden zijn,
wier naam hier niet hardop werd genoemd,
maar die wij daarom niet minder missen,

en die wij in ons hart en onze gedachten
nog steeds elke dag met ons meedragen.

We kennen hun namen,
en we noemen ze in stilte....

Voor hen allen – deze laatste roos.

Met een kaars

Na het lezen van de naam van elk overledene wordt een kaars ontstoken aan het licht van de paaskaars.

Deze kaarsen kunnen later aan de nabestaanden worden meegegeven

Met een steen

Bij binnenkomst in de kerk ontvangt iedereen een steen en een stift.

Nadat alle namen zijn voorgelezen van hen die in het afgelopen jaar overleden zijn volgt een moment van rustig orgelspel. Alle bezoekers van de dienst kunnen nu de namen van hun eigen dierbaren overledenen op de steen schrijven. Deze worden vervolgens opgehaald en rond om het kruis op het altaar neergelegd. Op die manier krijgt ook de gedachtenis van hen die niet bij namen werden genoemd een zichtbare plek in deze dienst.

Ds. Kersten Storch

Lutherse kerk Amersfoort

Lied 732: Een lied van de heiligen ons voorgedaan

Een intiem gedachtenislied

Inleiding

De rubriek *Allerheiligen* in het Liedboek 'Zingen en bidden in huis en kerk' telt twaalf liederen waarvan er één is ontstaan dankzij een Belgisch-Nederlandse co-productie, en wel tussen de Vlaming Ignace de Sutter en de Hollander Willem Barnard. Nadat Barnard de tekst op 4 maart 1981 klaar had, voltooide De Sutter (zowel priester als muziekpedagoog) exact een week later de melodie. Onder lied 728 is dit opgenomen in het liedboek.

Dag(en) van gedenken

Het gedenken van hen die ons zijn voorgedaan geschiedt in verschillende tradities in de kerk op verscheidene momenten. De Rooms-Katholieke kerk viert sinds 844 op 1 november het hoogfeest van Allerheiligen. Van oorsprong was dit, al sinds de vierde of vijfde eeuw, de dag waarop alle martelaren van de kerk werden herdacht.

Herdenken is echter niet hetzelfde als gedenken. Herdenken is een oprecht en plechtig aandacht schenken aan een gebeurtenis uit het verleden. Gedenken vraagt iets van ons als mens. Vraagt iets van de gelovige. Gedenken is de geschiedenis van gisteren vandaag doorleven met het oog op morgen. Wie gedachtenisliederen of -teksten vanuit die invalshoek beleeft, ervaart mogelijk nog meer diepgang in dat lied of die tekst.

In veel protestantse kerken vindt de zondag van het gedenken plaats op de zondag die (het meest) dichtbij 1 november ligt of op de zogenaamde laatste zondag van het kerkelijk jaar. Ook zijn er tradities waarop men op Paasmorgen of op 31 december, tijdens de oudejaars(avond)dienst, de overledenen gedenkt.

Allerzielen is een gedenkdag uit de westerse Rooms-Katholieke traditie en wordt een dag later, op 2 november gevierd. Dit is de dag, nauw verbonden met Allerheiligen, waarop men alle gelovige zielen van de gestorvenen gedenkt. Dan wordt er een requiemmis opgedragen.

De liedtekst

Het lied verscheen voor het eerst in het *Liber Amicorum* dat in 1981 ter gelegenheid van diens 70^e verjaardag aan Professor Ignace de Sutter werd aangeboden.

Het lied is een danklied in memoriam voor de 'stillen in den lande die van binnen brandden met een heilig vuur'. Daarbij gaat het niet om de grote namen die

mondiaal bekendheid genieten, gaat het niet om hen die dagelijks het nieuws halen en gaat het niet om heldenfiguren. Het gaat om hen die onopvallend, bescheiden, pretentieloos hun levensweg hebben afgelegd. Het zijn vooral 'Vaders die ons leidden, moeders die ons droegen' – of andersom – die aan ons hun 'heilig vuur' hebben doorgegeven. Het geldt ook in de geest van de bijbel. In dat boek gaat het om meer, om voorgangers in personen van aartsvaders en aartsmoeders.

Deze voorgangers worden ook 'herders' genoemd. 'Op de nieuwe aarde zult Gij ze vergaren' is een dichtregel die is gebaseerd op Openbaring 7 vers 9: 'Daarna zag ik, en zie, een grote schare, die niemand tellen kon, uit alle volk en stammen en natiën en talen stonden voor de troon en voor het Lam'.

'Eenmaal slaat het uur' is een reminiscentie aan de requiemtekst. Het vervolg van deze dichtregel gaat door in 'dat van alle zijden mensen samenstromen' en appelleert aan een ander, ouder lied van Barnard zoals dat vinden is onder lied 737 in strofe 20 'van alle kanten komen zij'. Barnard eindigt, al lofzingend, de liedtekst met 'pelgrims welgekomen roepen: God is hier, zingen voor de Heer'.

Krachtig is de samenhang van het geheel van de strofen onderling vanwege de eenheid van eindrijmklank van de eerste regels: toegewijden, leidden, weidden, zijden.

Maar ook de afsluitende regels van de twee hoekstrofen 1 en 4 zijn in harmonie: 'danken wij U, Heer.' en 'zingen voor de Heer'. De twee middelste strofen hebben eveneens die vorm van eenheid in klank in de eindrijm: 'U' en 'uur'.

De liedmelodie

Al zingende wordt voelbaar dat de melodie een beetje gregoriaans aandoet. De oorsprong daarvan ligt hierin dat in de periode dat De Sutter ernstig ziek werd, hij met vervroegd pensioen ging en voor langere tijd naar de Abdij St. Trudo in Male (B) trok om er tot rust te komen. Daar is het dat De Sutter op muzikaal-liturgisch gebied aan het werk slaat en componeert op een wijze die aansluit bij de gregoriaanse traditie.

Wanneer te zingen?

Behalve tijdens een rouwdienst of dankdienst voor het leven laat dit lied zich ook goed opnemen in de

liturgie op Allerheiligen of op de Voleindingszondag, de zogenaamde laatste zondag van het kerkelijk jaar. Ontroerend en indrukwekkend vond ik het te lezen dat dit lied is gezongen tijdens de uitvaart van De Sutter zelf.

Die ons zijn voorgegaan zingen voor de Heer. Met die hemelse lofzang mogen wij hier op aarde instemmen.

Jeroen de Haan

Lutherse kerk Amersfoort